

Koncepcja masy efektywnej

- swobodne elektrony

$$E(k) = \frac{\hbar^2 k^2}{2m}, \quad \frac{1}{m} = \frac{1}{\hbar^2} \left(\frac{\partial^2 E(k)}{\partial k^2} \right)$$

krzywizna $E(k)$ określa „masę” cząstek

- elektrony prawie swobodne

- na dnie pasma „masa” jest dodatnia, ale niekoniecznie = masie swobodnego elektronu m_0 (!)

na dnie (lub w szczycie) pasma – pasmo jest paraboliczne, ale „masa” wyznaczona z krzywizny niekoniecznie = m_0

ta masa to „masa efektywna” m^*

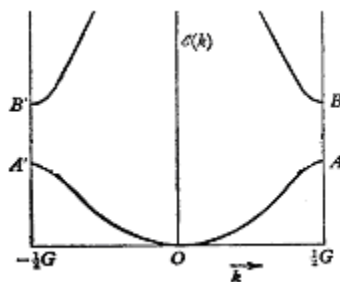
pasmo paraboliczne – tzn. traktujemy elektrony jako swobodne – „kwazi-swobodne” - nazywamy je [kwazicząstkami](#)

(efekt sieci krystalicznej ukryty jest w masie efektywnej swobodnych kwazicząstek)

- w szczycie pasma „masa” jest < 0
- w punkcie przegięcia $E(k)$ „masa” może być $= 0$

Koncepcja dziury

Sumaryczny wektor falowy w pasmie $\sum \vec{k} = 0$

w większości półprzewodników

- pasmo walencyjne ma szczyt (energii) dla $k=0$

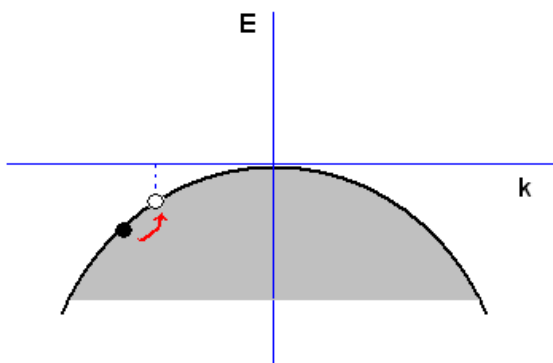
- pasmo przewodnictwa ma dno (energii) dla $k=0$

jeśli z pasma walencyjnego usuniemy elektron o pędzie k_e to całkowity wektor falowy (pęd) układu wynosi $-k_e$
podobnie całkowity ładunek będzie $+e$

taki „brak elektronu w zapełnionym paśmie” możemy traktować jak cząstkę o przeciwnym pędzie $k_h = -k_e$ i przeciwnym ładunku

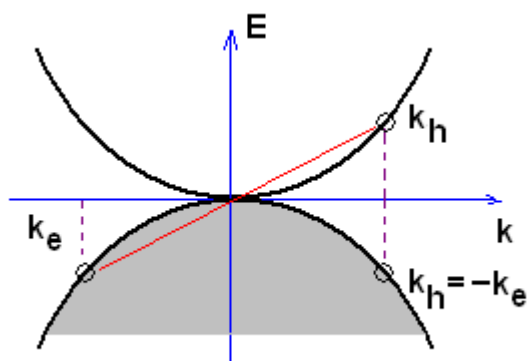
jednoelektronowe wzbudzenia w takim paśmie (do co raz wyższych energii) „wyglądają” jak „obniżanie” energii takiej cząstki

- taką kwazicząstkę nazywamy dziura

im „niżej energetycznie” leżał w paśmie walencyjnym usunięty elektron, tym większa jest energia układu – tzn. tym większa jest energia dziury (!)

w rzeczywistości pęd dziury to $-k_e$ i jeśli przy wzbudzeniach jej energia rośnie to pasmo dziurowe będzie wyglądało tak:

widać, że krzywizna pasma „dziurowego” jest przeciwna do krzywizny pasma walencyjnego, zatem

(nie mylić pasma dziurowego z pasmem walencyjnym !)

masa efektywna dziury : $m_h^* = -m_e^*$

zapełnione pasmo ma całkowity spin = 0

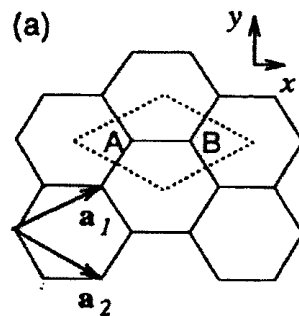
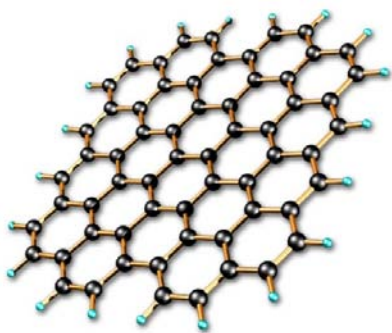
(wszystkie stany jednoelektronowe są zapełnione parami elektronów o spinach $s=+1/2$ i $s=-1/2$)

- jeśli w zapełnionym pasmie N-ty elektron ma spin s , to spin odpowiadającej dziury jest $-s$

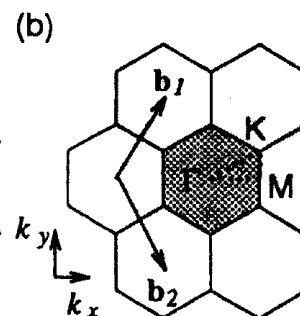
podobna analogia istnieje dla pasma o N -n elektronach, tzn. o n dziurach

Wróćmy jeszcze raz do TB i rozważmy

grafit (grafen) - przybliżenie π -elektronowe – sieć 2D

sieć prosta

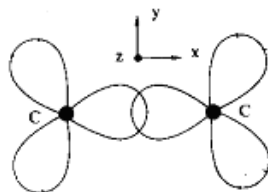
sieć odwrotna

sześciokątna sieć grafitu to sieć rombowa Bravais z dwoma (2) atomami (takimi samymi) węgla w bazie

C – $1s^2, 2s^2 2p^2$

elektrony powłoki $n=2$ biorą udział w wiązaniu

hybrydyzacja sp^2 - 3 orbitale zhybrydowane (120°)

+ jeden orbital p_z -

(orbital p_z prostopadły do płaszczyzny rysunku)

elektrony obsadzające ten orbital decydują o własnościach fizycznych i chemicznych grafitu
(najwyższe energetycznie – najslabiej związane z jądrami – najbardziej „zewnetrzne”)

elementarne wektory sieci prostej (definiujące kom. element.)
(w bazie kartezjańskiej X,Y)

$$a_1 = \left[\frac{\sqrt{3}}{2} a, \frac{a}{2} \right], \quad a_2 = \left[\frac{\sqrt{3}}{2} a, -\frac{a}{2} \right]$$

$$a = |a_i| = a_{c-c} (3)^{1/2}$$

najbliżsi sąsiedzi dla danego atomu to:

$$\mathbf{R}_1 = [a/\sqrt{3}, 0], \quad \mathbf{R}_2 = [-a/(2\sqrt{3}), a/2], \quad \mathbf{R}_3 = [-a/(2\sqrt{3}), -a/2]$$

element macierzowy hamiltonianu pomiędzy orbitalami p_z na sąsiednich atomach oznaczmy jako t

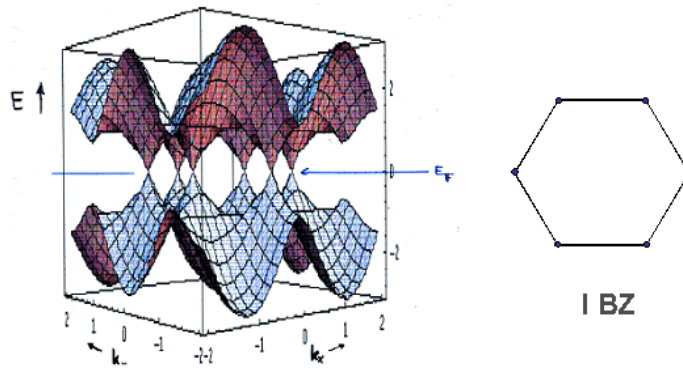
element węzłowy oznaczmy jako ε

$$(\mathbf{H}(k) - \mathbf{E}) \varphi = \mathbf{S} \varphi \quad - \text{ jest macierzą } 2 \times 2$$

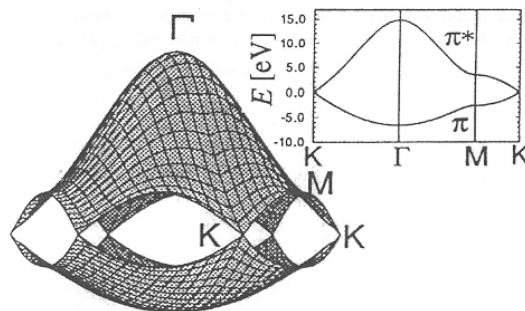
rozwiązując zagadnienie własne

zaniedbując macierz nakrywania orbitali p_z na sąsiednich węzłach ($s=0$)
i kładąc $\varepsilon = 0$ (skalowanie energii, ε pojawia się tylko na elementach diagonalnych)

$$E(\mathbf{k}) = \pm t \left[1 + 4 \cos(\sqrt{3} k_x a / 2) \cos(k_y a / 2) + 4 \cos^2(k_y a / 2) \right]^{1/2}$$

a dla $S \neq 0$:

- mamy teraz 2 pasma (+/-)
 łatwo zauważyć, że w 6-ciu punktach K IBZ, przerwa wynosi 0,
- każdy atom dostarcza 1 el. p_z
  - 2 elektrony na komórkę elementarną
  - ze względu na spin, tylko dolne pasmo jest wypełnione

zatem grafit to **semimetal** (półmetal)

ważne:

w odróżnieniu od zwykłych półprzewodników, $E(k)$ zmienia się liniowo !
 $E(k)$ przypomina zależność dla tzw. relatywistycznych, bezmasowych cząstek Diraca, prędkość na poziomie Fermiego $V \sim 10^6$ m/s.

Metale, półprzewodniki samoistne i domieszkowane

Koncentracja swobodnych nośników
 (elektronów przewodnictwa) w metalach:

potas – K – konfiguracja $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^1$

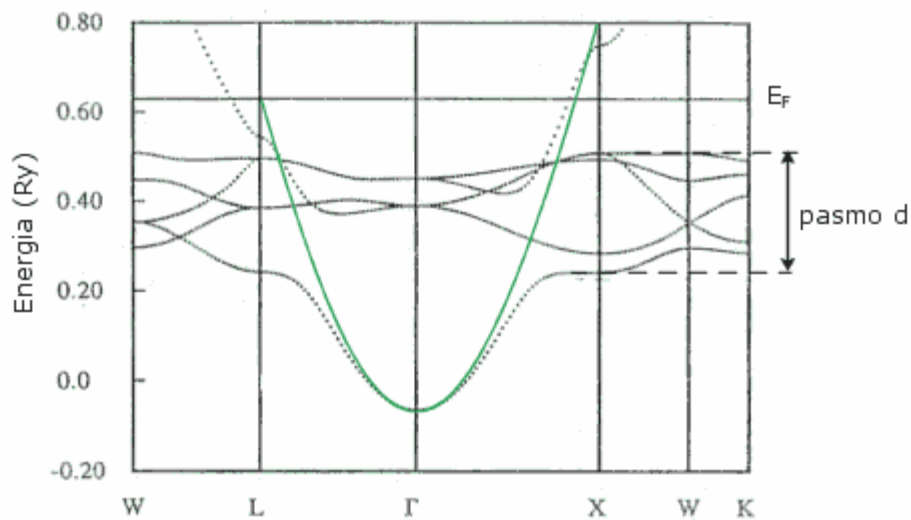
pasmo przewodnictwa ze stanu $4s$ - wypełnione do połowy – metal

odległość między atomami $\sim 0.3 \text{ nm} \Rightarrow$
1 atom (lub elektron przewodnictwa) na 0.2 nm^3

koncentracja $\sim 2 \times 10^{22} \text{ el./cm}^3$

miedź – Cu – $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 3d^{10} 4s^1$

pasmo pochodzące od orbitali d - pokrywa się z pasmem s

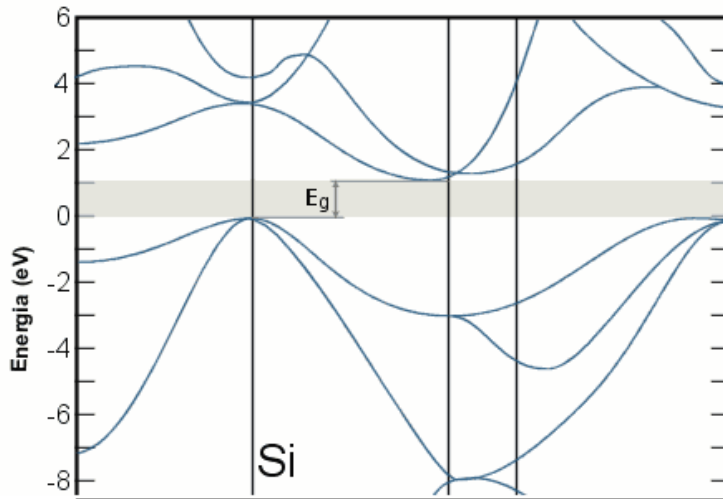
Rys. 4.5. Relacja $E(k)$ dla miedzi wzdłuż wybranych odcinków w strefie Brillouina. Kolorowa parabola przedstawia, dla porównania, $E(k)$ dla elektronów w pustej przestrzeni. (Oznaczenia punktów W, L, Γ , X, K wyjaśnia **rys. 3.2**).

$\Rightarrow$ więcej elektronów w pasmie przewodnictwa

koncentracja $\sim 10 \times$ większa, tzn. $\sim 10^{22}$

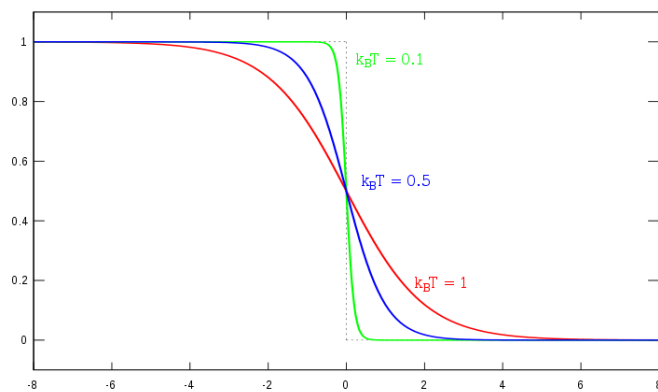
Półprzewodniki samoistne

Np. krzem, Si :

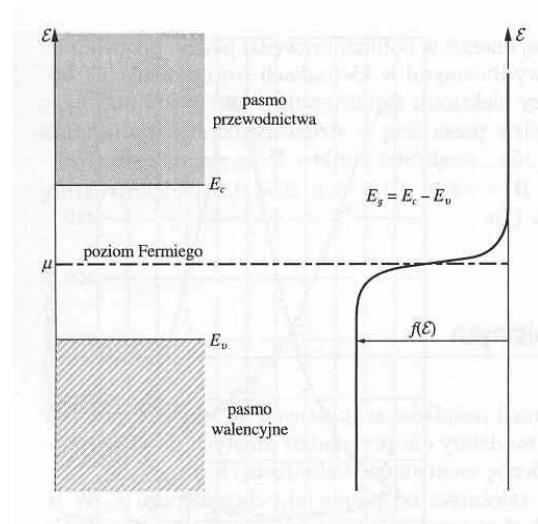

w $T=0K$ pasmo przewodnictwa (CB) nieobsadzone
w $T \neq 0$ obsadzenie na dnie CB zależy od stosunku $E_g / k_B T$
w temp. pokojowej $k_B T \sim 30 \text{ meV}$

o liczbie elektronów w CB decyduje głównie rozkład Fermiego-Diraca
oraz możliwość wzbudzeń z VB do CB (drgania sieci – fonony)

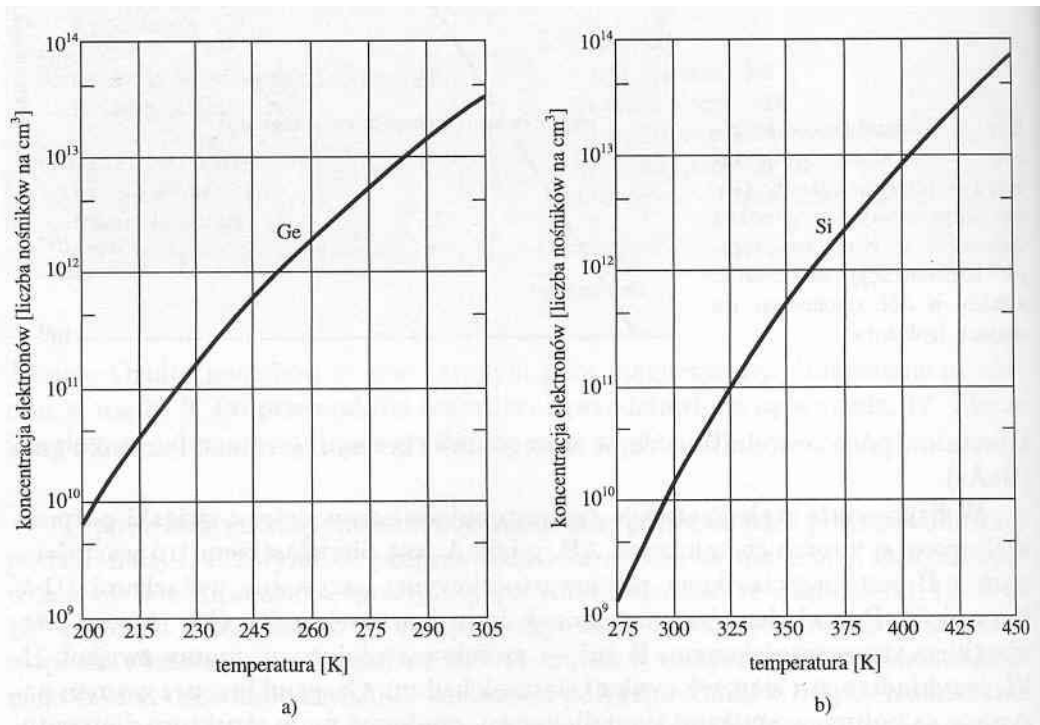
Na osi poziomej $(E - E_F) / kT$, zaś pionowej f .

C.Kittel, WFCS,

Si : $E_g = 1.1 \text{ eV}$,

Ge : $E_g = 0.7 \text{ eV}$

c. Kittel, WFCS

- **Położenie poziomu Fermiego**

a. metal: energia najwyższego obsadzonego poziomu w temperaturze 0 K w CB;

b. półprzewodnik samoistny:

$$E_F = \frac{1}{2} E_g + \frac{3}{4} k_B T \ln \left(\frac{m_h}{m_e} \right) \quad (*)$$

(licząc od szczytu pasma walencyjnego; E_g – szerokość przerwy; $m_{e/h}$ - masy elektronów/dziur)

ale tak jest tylko w najprostszym modelu

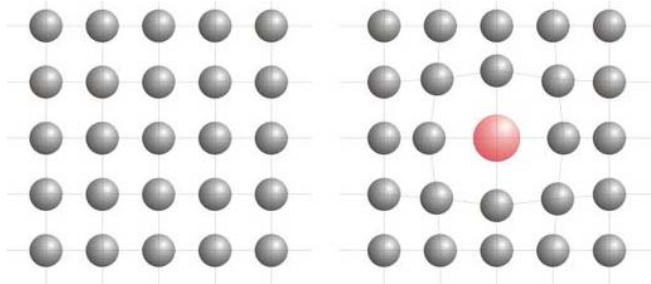
- CB i VB niezdegenerowane i opisane najprostszym modelem $n(E)$

w rzeczywistości VB jest na ogół zdegenerowane, każde z pasm (i) składających się na VB ma inną gęstość $n_i(E)$

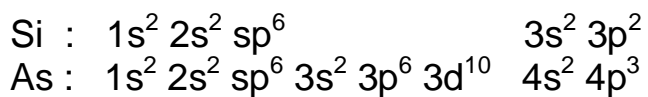

c. przewodniki domieszkowane (niesamoistne):

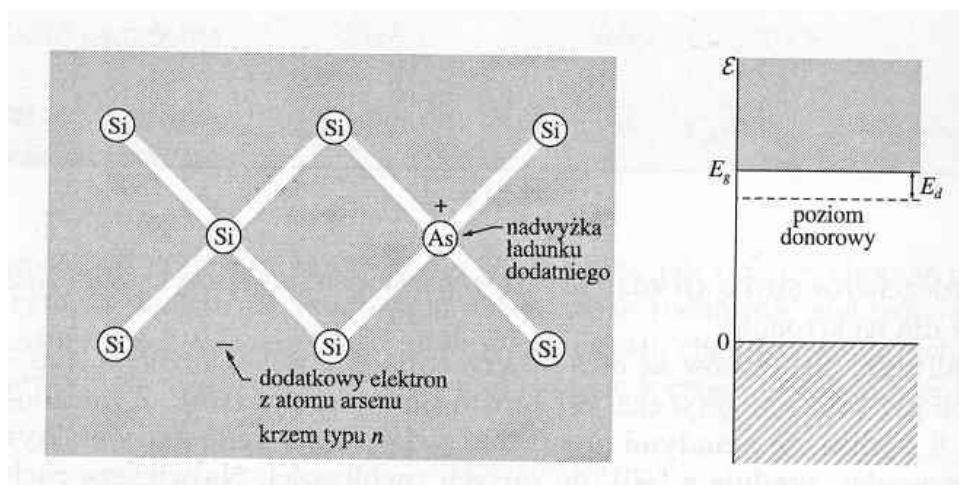
Domieszki

Si domieszkowane As

+ 1 proton + 1 elektron - związany na protonie
(podobnie jak elektron w wodorze) ale w materiale Si

C. Kittel, WFCS

to jest domieszka **donorowa**

obliczmy energię wiązania tego dodatkowego elektronu

przyjmując zero energii na dnie pasma przewodnictwa
równanie na funkcję obwiedni dla izotropowego pojedynczego pasma
i słabego potencjału jonu domieszki:

$$\left[\frac{p^2}{2m^*} - \frac{e^2}{\kappa r} \right] \chi(\vec{r}) = E \chi(\vec{r})$$

domieszka wodoropodobna; dno pasma = próg jonizacji (dno continuum)

$$E_n = -\frac{1}{2} \frac{m^* e^4}{\kappa^2 \hbar^2 n^2} \quad \chi_1(r) \propto e^{-r/a_0} \quad \text{energia wiązania:}$$

wodór

$m^* = 1$, κ – stała dielektryczna próżni = 1, $E_1 = -13.6 \text{ eV}$ (-1/2 w j.at.)

półprzewodnik

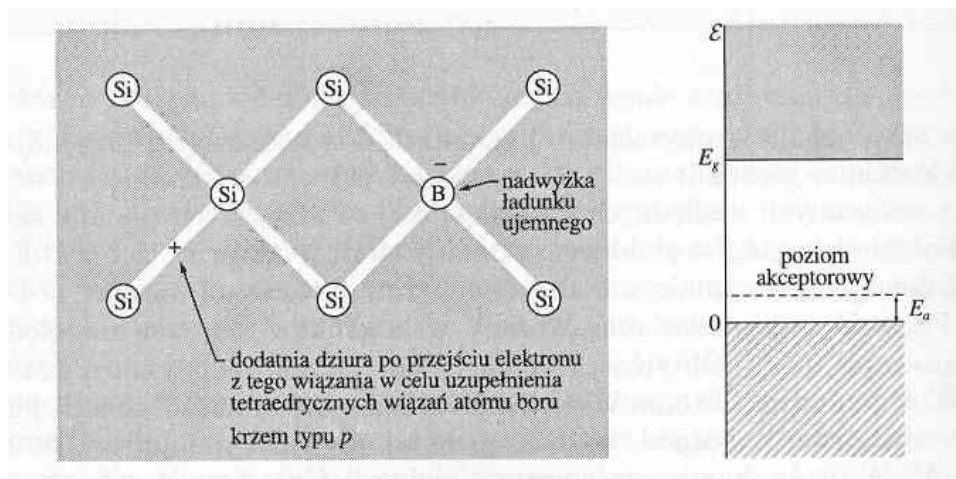
$m^* \approx 0.1$, $\kappa \approx 10$, $E_1 \approx -13.6 \text{ meV} \approx -0.014 \text{ eV}$ **plytkie**

w porównaniu do przerwy $\sim 1 \text{ eV}$

promień orbity Bohra (wodór $a_0 = 0.53 \text{ \AA}$):
dla domieszki

$$a_0^* = \frac{\kappa \hbar^2}{m^* e^2} = 53 \text{ \AA}$$

Domieszki **akceptorowe**

c. Kittel, WFCS

w odróżnieniu od poziomów donorowych,
poziomy akceptorowe są w $T=0$ nieobsadzone

Przewodnictwo

Metale	-	elektronowe
Półprzewodniki samoistne	-	elektronowe i dziurowe
Półprzewodniki niesamoistne		
donorowe	-	elektronowe
akceptorowe	-	dziurowe

Uwaga:

elektrony obsadzające poziomy donorowe lub dziurowe nie biorą udziału w przewodnictwie, gdyż są to poziomy – stany zlokalizowane

Ekscytony

Po wzbudzeniu elektronu z VB do CB mamy:

- elektron kwaziswobodny
- dziurę kwaziswobodną (o energii z zakresu VB)

te dwie „kwazicząstki” mogą oddziaływać kulombowsko, mogą się związać – energia wiązania i promień orbity podobnie jak dla domieszek

ekscytony Motta-Wanniera - zdelokalizowane
ekscytony Frenkla - zlokalizowane